

Redengevende beschrijving jonge monumenten De Zwaluw / Verhoevenwijk Nieuwegein

25-06-2021

leon sebregts
architect | architectuurhistoricus
bernard de waalstraat 23
3555 bg utrecht
+31 6 52085099
mail@leonsebregts.nl
www.leonsebregts.nl

De Zwaluw / Verhoevenwijk

Architect:	Jan Verhoeven (1926-1994)
Ontwerpjara:	1976-1977
Bouwjaar:	1978-1980
Opdrachtgever:	Woningstichting Centraal Nederland (koopwoningen) Woningbouwvereniging Sint Joseph (huurwoningen)
Adres:	Zwaluw 1-88, Putter 1-21, Leeuwerik 1-5, Tuinfluiter 33 en 42

De wijk Doorslag Noord kenmerkt zich door de aanwezigheid van enkele experimentele woningbouwprojecten in een labyrintische woonerfstructuur. Het buurtje De Zwaluw van architect Jan Verhoeven is een van de latere manifestaties van het structuralisme. De architectuurstroming, met naast Verhoeven Aldo van Eyck, Herman Hertzberger en Piet Blom als belangrijkste representanten, zette zich in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw af tegen de grootschaligheid en anonimiteit van het modernisme en streefde naar de terugkeer van de menselijke maat en het sociale contact in de architectuur. Ze ontwierpen gebouwen als complexe structuren die ontstaan door de aaneenschakeling van steeds dezelfde geometrische basiseenheid. De openheid van het systeem is in het structuralisme essentieel. Het uitgangspunt is geen afgeronde architectonische compositie, maar een uitbreidbaar, dus principieel onvoltooid geheel. Het ontbreken van hiërarchie en de aanwezigheid van 'zachte' overgangen tussen private en publieke ruimten moesten de gemeenschapszin vergroten.

Verhoeven ontwierp een buurtje met 87 woningen in een structuur van zeshoeken rond binnenhoven, die met elkaar verbonden zijn door middels torenachtige uitbouwen geaccentueerde poorten in de bebouwing. Het resultaat is één groot woonerf in een soort honingraatstructuur. Drie ingangen vanuit de omliggende buurten bieden toegang tot een reeks geschakelde pleintjes, die dienen als parkeerplaats, als gemeenschappelijke of meer besloten tuin. In het noordoosten is het plan minder in zichzelf gekeerd en opent het zich langs een gracht richting de aanliggende buurt.

Verhoeven streefde naar 'evenwicht tussen het stimuleren van een intensief gemeenschapsleven én ruimte voor het individu door beschutting, herkenbaarheid en afwisseling'. Dankzij de verschillende doorgangen, erkers, opbouwen, dakterrassen en torentjes biedt de buurt een gevarieerd beeld.

In het exterieur overheersen drie bouwmaterialen: rode baksteen, groen geschilderd hout (kozijnen, erkers, dakgoten) en rode dakpannen. De bakstenen gevels hebben typerende zaagtandhoeken, terwijl de terugwijkende eerste en tweede verdieping grotendeels met dakpannen is bekleed. De gebouwen van Amsterdamse School-architect Michel de Klerk (1884-1923) vormden een inspiratiebron voor zowel het expressieve gebruik van baksteen als de naar beneden getrokken en veelvuldig gevouwen dakvlakken, waarbij dakpannen ook in het verticale vlak zijn toegepast.

De 52 vrije sector en premiekoopwoningen en 35 sociale huurwoningen zijn vrijwel onherkenbaar in een homogeen geheel opgenomen. Het past in Verhoevens filosofie om zoveel mogelijk verschillende mensen onder één dak samen te brengen. Binnen schakelingen van vierkanten en gelijkzijdige driehoeken zijn hiertoe zeer gevarieerde woningtypen ontworpen. De gelijkzijdige driehoeken vormen zowel op stedenbouwkundig niveau als op woningniveau de scharnieren waardoor schakelen naar drie zijden mogelijk is. De driehoekige ruimten zijn tevens het hart van de woning. In de grotere woningen bevindt zich hier een open haard. Op de verdieping is de driehoek een vide met loopbruggen die de aangrenzende (slaap)kamers ontsluiten. Binnenwanden zijn gemetseld in een grijze betonsteen. In veel woningen zijn de wanden inmiddels geschilderd of gestukt. Kenmerkend in het interieur zijn verder de betonnen, gewelfde plafonds (zogenaamde kwaaitaalvloeren) (ook toegepast in de poorten buiten) en houten trap. Ook deze zijn op veel plaatsen overgeschilderd.

Waardering

1. Cultuurhistorische waarden

- Van belang als bijzondere uitdrukking van een woonomgeving met aandacht voor gemeenschapszin, kenmerkend voor de tijdsgeest van de bouwperiode. Sterk geloof dat architectuur kan bijdragen aan het creëren van een betere samenleving.
- Van belang vanwege de inpassing van verschillende typen woningen voor verschillende doelgroepen in één woningbouwcomplex, binnen één vormgeving.

2. Architectuurhistorische waarden

- Van belang als zeer representatief voor de architectuurstroming structuralisme.
- Van belang vanwege de plaats in het oeuvre van Jan Verhoeven, een van de meest prominente en meest productieve structuralistische architecten. De Zwaluw is een van Verhoevens meer uitgesproken woningbouwprojecten. Er is sprake van een zeer consistent uitgewerkt concept, zowel in vorm als materiaalgebruik.
- Van belang vanwege de ontwerpideologie van Jan Verhoeven om zoveel mogelijk verschillende mensen onder één dak samen te brengen. Bijzonder is het feit dat opdrachtgevers Woningstichting Centraal Nederland (koopwoningen) en Woningbouwvereniging Sint Joseph (huurwoningen) hiervoor samen optrokken.
- Van belang vanwege de (zeldzame) inspiratie van de Amsterdamse School en architect Michel de Klerk in het bijzonder op een structuralistisch ontwerp. Dit komt terug in vormtaal en materiaaltoepassing, onder andere metselwerkornamenten en naar beneden getrokken en veelvuldig gevouwen dakvlakken met dakpannen.
- Van belang vanwege de hoogwaardige interieurafwerking, waaronder het gebruik van betonsteen en de esthetische toepassing van kwaaitaalvloeren (gewelfde plafonds).

3. Situationele en ensemblewaarden

- Van belang als onderdeel van een reeks experimentele woningbouwprojecten in Doorslag Noord.
- Van belang als op zichzelf staande, naar binnen gerichte buurt met een zeer sterke, eigen identiteit.
- Van belang vanwege de onlosmakelijke verbondenheid tussen stedenbouwkundige opzet, landschapsontworp, architectonisch ontwerp en interieurontwerp.
- Van belang vanwege de zorgvuldig ontworpen overgangen tussen collectief en individueel, openbaar en privé.

4. Identiteitswaarde

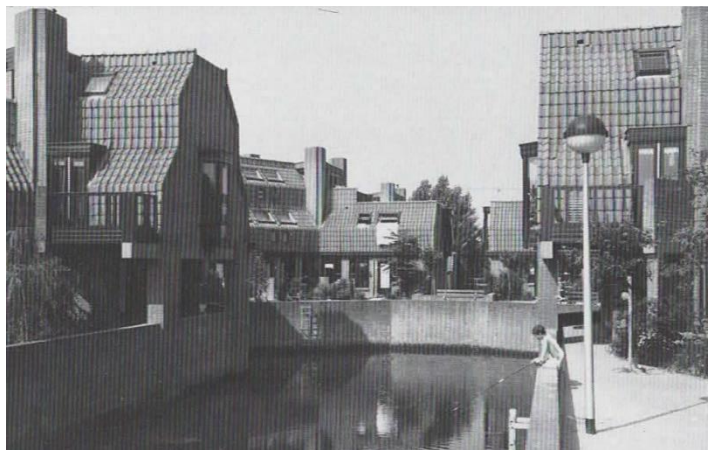
- Inwoners van Nieuwegein zien De Zwaluw als origineel voorbeeld van een woonerf, waar je makkelijk kunt verdwalen. Het is volgens hen een typisch voorbeeld van de 'gezellige kneuterigheid' die de jaren zeventig en begin tachtig kenmerkt.
- De Zwaluw is een bekende en herkenbare plek in Nieuwegein. Inwoners die de buurt gebouwd hebben zien worden, geven aan dat 'iedereen er destijds wilde wonen'.

5. Belevingswaarde

- De stedenbouwkundige opzet en knusse vormgeving draagt bij aan het saamhorigheidsgevoel van de bewoners (dorps karakter, 'ons kent ons'). Bewoners geven aan dat thuiskomen voelt als vakantie.
- Er is waardering voor de veiligheid (verkeersluw) en privacy (ondanks de hoge bebouwingsdichtheid)
- Inwoners van Nieuwegein omschrijven de architectuur als vrolijk makend.

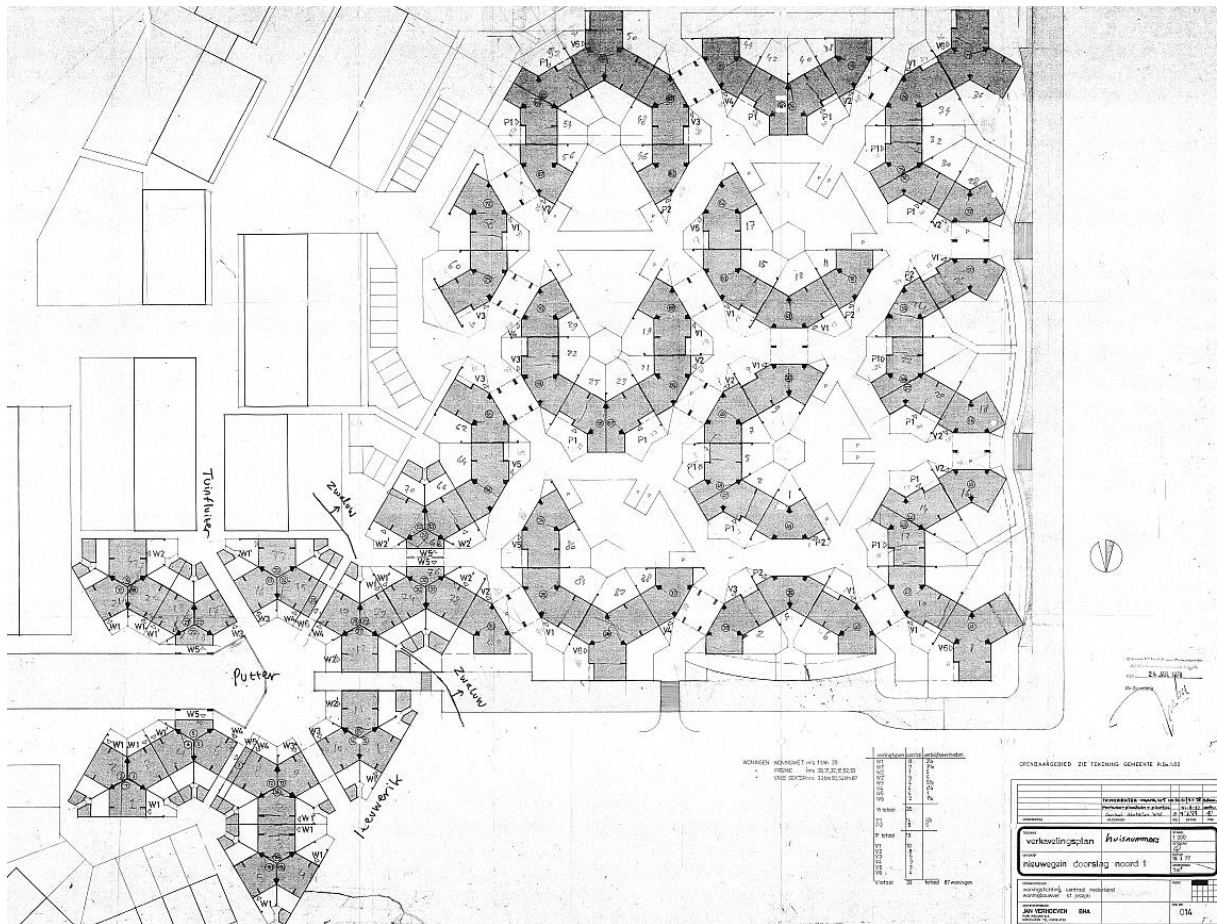
Luchtfoto vanuit het noordwesten (Zahle, 2012).

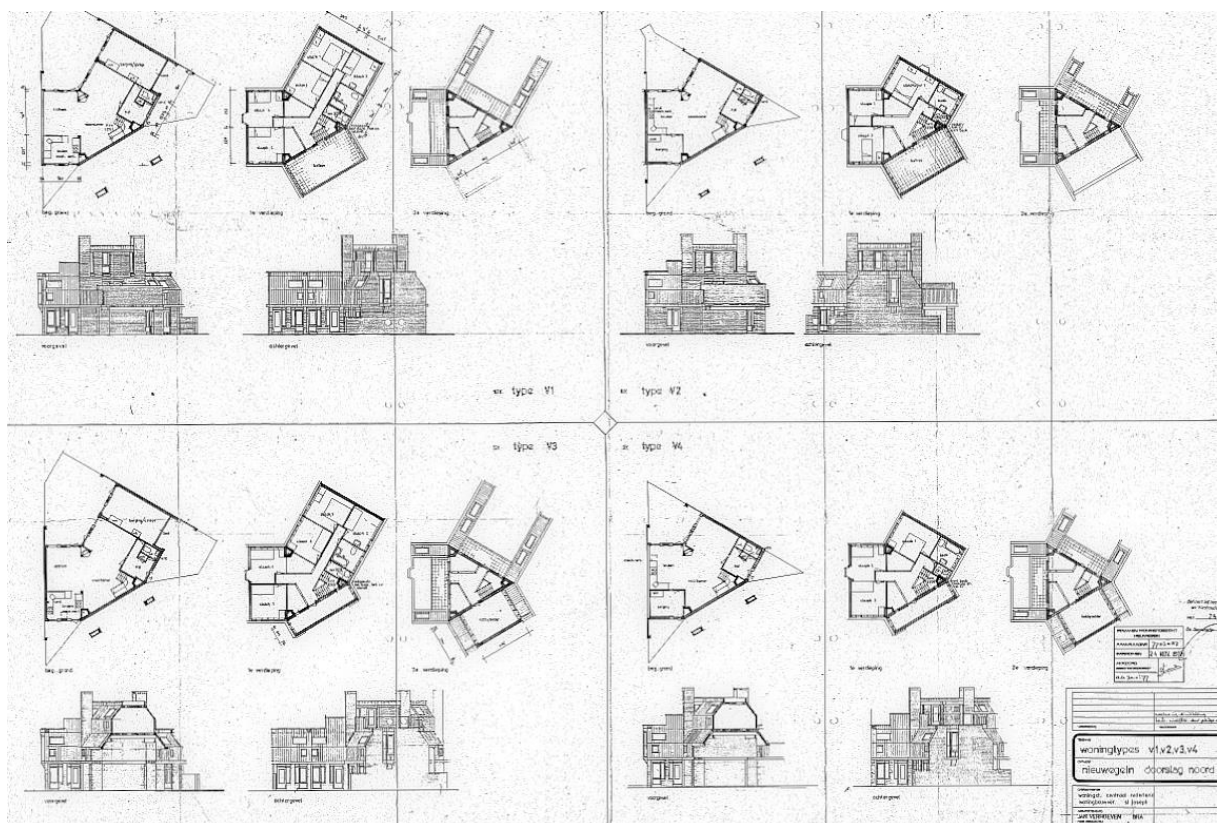
Jan Verhoeven voor zijn ontwerp en historische foto van de gracht (Putter) (Tromp, 1988 / Van Heuvel, 1992).

Met name het sociale woningbouwproject Het Schip van architect Michel de Klerk in de Amsterdamse Spaarndammerbuurt (links) vormde een inspiratiebron voor de vormgeving van De Zwaluw (www.architectuur-fotograaf.eu / www.funda.nl).

Verkavelingsplan (Bouwdossier gemeente Nieuwegein).

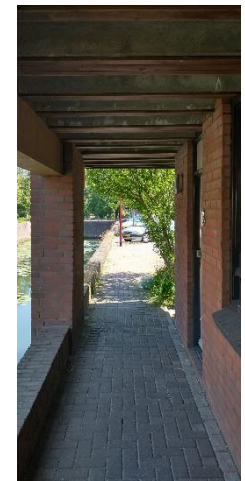

Dakterras en interieur in grotendeels oorspronkelijke staat (www.funda.nl).

Torens accentueren doorgangen (Sebregts, 2021).

Kenmerkende detailleringen en materiaalgebruik (Sebregts, 2021).